

Afetlerde Toplum Sağlığının Korunmasında Önemli Bir Kavram: Afet Hemşireliği

An Important Concept of Protecting Public Health in Disaster Situations: Disaster Nursing

Bilge KALANLAR*, Gülümser KUBİLAY**

İletişim/Correspondence: Bilge KALANLAR Adres/Adress: Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Halk Sağlığı Hemşireliği Ana Bilim Dalı, Ankara Tel: (0312) 305 15 80 E- mail: bt.bilge@gmail.com

ÖZ
Hemşireler Florence Nightingale'den bu yana, değerlendirme yapma becerileri, öncelik belirleme, iletişim, işbirliği ve eleştirel düşünme becerileri ile afet yönetiminde çeşitli roller üstlenmişlerdir. Bu nedenle günümüzde hemşireler; oluşabilecek afetlere karşı hazırlıklı olmak ve afet durumları için gerekli olan bilgi ve becerileri kazanmakla sorumlu tutulmaktadır. Kendi uzmanlık alanları ne olursa olsun hemşirelerin afet yönetimini bilmesi ve afetlerin tüm evrelerinde görev almaları sağlanmalıdır. Afet hemşiresinin kendisinden beklenen nitelikler doğrultusunda hizmet verebilmesi için rol ve sorumlulukları, eğitimi, hizmet kapsamı ve afet hemşireliği alanındaki araştırmalar gibi birçok konunun ele alınması gerekmektedir. Bu gereksinim ülkemizde de afet hemşireliğinin görünür kılınmasının, afet hemşiresinin çağdaş rol ve fonksiyonlarına uygun olarak görev tanımlarının yapılması, çalışma alanı bulması ve eğitim alt yapısının oluşturulması için önemli bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada bu gereksinimden yola çıkarak afetlerde toplum sağlığının korunmasında önemli bir kavram olan afet hemşireliği konusu ele alınmış, mevcut durum değerlendirilerek, öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afet hemşireliği, afet, hemşire, toplum sağlığı, sağlığın korunması.

ABSTRACT

Since Florence Nightingale, nurses have undertaken a variety of roles in disaster management with their evaluation making skills, prioritization, communication, cooperation and critical thinking skills. Therefore, nurses are held responsible for gaining necessary knowledge and skills in disaster management and to be prepared for possible disasters. Nurses whatever their area of expertise should know disaster management and should be entitled to take charge in all phases of disaster. In order that a disaster nurse can serve skillfully as expected, many issues are needed to be addressed such as his/her responsibilities, training, and scope of services, performing researches in the field of disaster nursing, etc. This requirement can be assessed as a key necessity in Turkey as well for the creation of the training infrastructure, terms of references definition and finding workspace in compliance with modern roles and function of nurses. In this study, the issue of disaster nursing which is important for public health is assessed, current situation is evaluated and recommendations are developed in line with the requirements mentioned above.

Key Words: Disaster nursing, disaster, nursing, public health, health promotion.

* Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, ** Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi

Yazının gönderilme tarihi: 20.05.2014

Yazının basım için kabul tarihi: 21.11.2014

GİRİŞ

Tarih boyunca afetlerin dünyadaki sayısı, çeşit ve etkileri giderek artmakta, her yıl milyonlarca insan etkilenmekte ve birçok insan afetlerin etkilerinden dolayı yaşamını kaybetmektedir (Kahn, Schultz, Miller ve Anderson 2009; Reilly, Markenson ve Di Maggio 2007; Sato, Atogami ve Nakamura 2014; Vogt ve Kulbok 2008). Türkiye doğal ve insan eliyle oluşan birçok afete maruz kalabilmekte bununla birlikte aktif bir deprem kuşağı üzerinde bulunmaktadır. Nüfusunun büyük bir kısmı deprem kuşağı içinde yer almaktadır. Dünyadaki ve Türkiye’de ki durum göz önüne alındığında, doğal afetlerle karşılaşmak açısından tüm sağlık disiplinleri için afetlere hazır olmak artık opsiyonel değil, kritik bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle tüm sağlık profesyonellerinin afet yönetimi konusunda bilgili olmaları hayati bir önem taşımaktadır (Alim, Kawabata ve Nakazawa 2014; Fountain ve ark. 2014; Savage ve Kub 2009). Bu durum afet hemşireliğine olan gereksinimi ve bu hizmetin gerekliliğine olan inancı ve ihtiyacı tüm dünyada artırmıştır. Afet hemşiresinin kendisinden beklenen nitelikler doğrultusunda hizmet verebilmesi için rol ve sorumlulukları, eğitimi, hizmet kapsamı ve afet hemşireliği alanındaki araştırmalar gibi birçok konunun ele alınması gerekmektedir. Bu gereksinim ülkemizde de afet hemşireliğinin görünür kılınmasının, afet hemşiresinin çağdaş rol ve fonksiyonlarına uygun olarak görev tanımlarının yapılması, çalışma alanı bulması ve eğitim alt yapısının oluşturulması için önemli bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bu gereksinimden yola çıkarak hazırlanan bu derlemede afetlerde toplum sağlığının korunmasında önemli bir kavram olan afet hemşireliği konusu ele alınmış, mevcut durum değerlendirilerek, öneriler geliştirilmiştir. Yazının hazırlanmasında uluslararası ve ulusal afet kuruluşları çalışmaları ve Science Direct, PubMed, Google Scholar ve Scopus gibi veri tabaları taranarak konu ile ilgili kaynaklara ulaşılmış ve bu kaynakların aktarılmasında Jennings’in Afet hemşireliği ve Afet Yönetimi Modeli yöntem olarak temel alınmıştır. Araştırmacı tarafından Afet hemşireliğine ilişkin hazırlanan taslak müfredat programı-

nın çerçevesi de bu model temel alınarak hazırlanmıştır. Afet hemşireliğinin önemini anlaşılması ile afetin tüm evrelerinde hemşirelerin yer alması sağlanabilecek, sağlık sistemi içerisinde ki tüm çalışma alanlarında yapılacak olan afet yönetim planlarında hemşirelerin aktif ve etkin olarak yer alması sağlanabilecektir. Böylece, birçok ortamda hemşirelik görünür kılınabilecektir. Hemşireler, kendilerinin, yakın çevresinin ve toplumun afetlerde sağlığının geliştirilmesinde ve korunmasında etkin rol alabileceklerdir. Konu ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmalar ile hemşirelik literatürüne katkı sağlanacak, uluslararası standartlarda afet yönetimi alanında yetkin hemşirelerin yetişmesi sağlanacaktır. Bu yolla, hemşirelikte bilgi birikimi hemşirelik mesleğinin daha da güçlenmesine, toplumsal imajın değişmesine katkı yapacaktır. Hemşirelerin bu alandaki bilgi ve becerilerinin artırılması ve eğitim programlarının standardize edilmesi için afet yönetimi ve afet hemşireliği eğitimlerinin ve etkinliğinin araştırılması ve müfredata konması gerekmektedir.

Afet Hemşireliğinin Tanımı ve Tarihiçesi

Modern anlamda hemşireliğin Kırım Savaşı sırasında Florence Nightingale’in yaralılara verdiği hizmetlerle başladığı kabul edilmektedir. Balkan Savaşları sırasında profesyonel anlamda yetişmiş hemşirelere olan ihtiyaç kaçınılmaz olarak kendini göstermiş bu nedenle hastabakıcılık kursları açılmıştır. Bu kurslara devam eden kadınlar I. Dünya Savaşı’nda hastanelerde görev almıştır. Bu dönemde etkin faaliyet gösteren Kızılay, Türkiye’nin taraf olduğu tüm savaşlarda, cephe gerisinde kurduğu seyyar ve sabit hastaneler, hasta taşıma servisleri, donattığı hastane gemileri, yetiştirdiği hemşireler ve gönüllü hasta bakıcılar aracılığıyla savaş alanında yaralanan ya da hastalanan on binlerce askerin bakım ve tedavisine yardımcı olmuştur. Cumhuriyet’in ilk milli hemşire okulu, Türkiye’de örgün hemşirelik eğitiminin başlangıcı olarak da kabul edilen okul olan, şu an Türkiye Kızılay Derneği olarak faaliyet gösteren, Hilaliahmer Cemiyeti tarafından 1925 yılında “Hilaliahmer Hastabakıcı Mektebi” adı ile İstanbul’da açılmıştır (Ökdem, Abbasoğlu ve Do-

ğan 2000; Ulusoy 1998). Hemşirelik eğitiminin başlamasına öncülük eden bu dönemsel gelişmeler düşünüldüğünde, günümüz hemşireliğinin temellerinin aslında afet hemşireliği ile başlayıp geliştiğini söylemek mümkündür (Bayraktar 2013). Hemşireler Florence Nightingale'den bu yana, değerlendirme yapma, öncelik belirleme, iletişim, işbirliği ve eleştirel düşünme becerileri ile afet yönetiminde çeşitli roller üstlenmişlerdir (Jakeway, LaRosa, Cary ve Schoenfisch 2008). Bu nedenle günümüzde birçok ülkede hemşireler; oluşabilecek afetlere karşı hazırlıklı olmak ve afet durumları için gerekli olan bilgi ve becerileri kazanmakla sorumlu tutulmaktadır (Rogers ve Lawhorn 2007; Vogt ve Kulbok 2008; WHO 2006; Zarea, Beiranvand ve Sheini-Jaberi 2014). Oluşan bu yargıya göre hemşirelerin; kendi uzmanlık alanları ne olursa olsun afet yönetimini bilmesi ve afetlerin tüm evrelerinde görev almaları sağlanmalıdır. Başlangıçta yalnızca halk sağlığı hemşirelerinin, acil hemşirelerinin ya da orduda görev yapan hemşirelerin uygulama alanı olarak görülen afet yönetimi, günümüzde tüm alanlarda çalışan hemşirelerin öğrenmesi gereken bir konu olarak görülmektedir (Olchin ve Krutz 2012). Halk sağlığı hemşirelerinin toplum temelli rolleri onları afetlerde daha özel kılsa da, afet koşullarında çalışma ve afet yönetimi konusunda belirli bilgi birikimine sahip olunmasının gerekliliği bakımından "Afet Hemşireliği" kavramı gelişmiştir. Afet hemşireliği; afetle ilgili hemşirelik faaliyetlerine ilişkin özel bilgi ve becerinin, sistematik ve esnek kullanımı ve faaliyetlerin geniş oranda sağlığa olan etkilerinin ve hayati tehlike içeren risklerin minimize edilmesi amacıyla, diğer alanlarla işbirliği içinde yürütülmesi gereken faaliyetler şeklinde tanımlanmaktadır (Ohara ve ark. 2009). Tarihsel olarak bakıldığında literatürde; Vietnam ve Kore savaşlarında hemşirelerin deneyimlerinin ve hasta bakımında yaşadıkları güçlüklerin araştırıldığı görülmektedir (O'connor ve ark. 2004; Scannell 2005). Bu ta-

rihsel içerikten farklı olarak hemşirelerin savaş zamanı çevreden fiziksel ve ruhsal olarak nasıl etkilendikleri de araştırılmıştır. On bir Eylül saldırısı¹ ve Katrina Kasırgasından² sonra devam eden terörizm tehdidi, hemşirelerin farkındalığını ve bu tür olaylara karşı hazır olma ve eğitim konusundaki bilinçlerini artırmıştır (Broussard, Myers ve Meaux 2008). Bu yönelim, hemşireler için geliştirilecek sürekli eğitim programlarına, simülasyonlara, online eğitimlere ya da hemşirelik bölümlerinde geliştirilecek müfredatların oluşturulmasına ve araştırma projelerine yönelmeyi gerektirmiştir. Bu nedenle afet yönetim süreci boyunca tüm afet evrelerinde yer almak hemşirenin rolü olarak evrensel olarak kabul gören bir yaklaşımdır (ICN 2009).

Afet Hemşiresinin Sorumlulukları, Roller ve Fonksiyonu

Hemşireler, sağlık alanındaki teorik ve pratik bilgileri ve bakım becerileri ile diğer sağlık ve toplumsal disiplinler ile işbirliği içerisinde afet yönetiminde etkin rol alabilirler (Robinson 2010; WHO 2006). Hemşirelerin afet döngüsündeki³ aşamaların tümünde rol sahibi olmaları kaçınılmaz olarak kabul edilmektedir ve bu durum hemşireleri afetlere karşı hazırlıklı olmak zorunda bırakmaktadır (ICN 2006; Jakeway ve ark. 2008; WHO 2006). Literatür incelendiğinde, hemşirelerin dünyada gerçekleşen afetlerin insanlar üzerindeki sağlık etkilerinden gerekli dersleri çıkararak, afet durumlarına hazırlık ve afet yönetimi konusunda farkındalıklarını arttırmalarının önemli olduğu üzerinde fikir birliği bulunduğu görülebilmektedir (Cusack, Arbon ve Ransie 2010; Fung, Loke ve Lai 2008; ICN 2006; INC-MCE 2003). Hemşirelerin afetlerdeki rollerine bakıldığında, hemşirelik süreci içerisinde afet evrelerinin ele alındığını görebilmek mümkündür (Fothergill ve ark. 2005). Afet yönetimi tüm aşamaları ile hemşirelik uygulamaları açısından, bir problem çözme yaklaşımı olan hemşirelik sürecinden bağımsız düşün-

¹ 11 Eylül saldırısı: 11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide tarafından düzenlenen Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan sivil ve askerleri hedef alan bir dizi terör saldırısı.

² Katrina Kasırgası: 2005 yılında Amerika Birleşik Devletleri tarihinin en yıkıcı ve en ölümcül kasırgalarından birisidir. 1.836 kişinin yaşamını yitirmesine sebep olmuştur.

³ Afet döngüsü: Afeti izleyen ve bir sonraki afete kadar birbirini takip eden Etki ve İhtiyaç Analizi, Müdahale, İyileştirme, Yeniden İnşa, Zarar Azaltma, Hazırlık, Tahmin ve Erken Uyarı, Afetler olarak tanımlanan evrelerin tümü

lemez. Tanımlama, planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarından oluşan hemşirelik süreci; afetlerin tüm evrelerinde hemşirelerin rol ve sorumluluklarını belirlemektedir. Eleştirel düşünme, değerlendirme, teknik beceriler ve iletişim gibi temel yetkinliklere sahip olarak yetişen hemşirenin, bireyin sağlık sorununu çözümlenme de, belirli bir sistematik yöntemle hemşirelik bakımını vermeyi sağlayan ve birbirini izleyen aşamaların oluşturduğu hemşirelik aktivitelerine yani hemşirelik sürecine bağlı olarak afetlere yaklaşması beklenir. Vaka yöneticisi, eğitici, ekip üyesi, bakım verici, araştırmacı, yönetici ve ilk yanıt verici rollere sahip olarak hemşirenin tüm afet evrelerinde, bu rollere ve yetkinliklere uygun olarak hareket etmesi beklenmektedir (INCMCE 2003).

Dünyada Afet Hemşireliği

İki bin on iki yılında Dünya’da toplam 357 afet meydana gelmiştir. Can kaybı ortalaması 9,655’tir. 357 afette 124,5 milyon insan mağdur olmuştur. Ekonomik kayıplar tahminen 157 milyar dolarıdır. 2013 yılın ilk altı aylık döneminde 127 afet meydana gelmiş, 8.250 kişi hayatını kaybetmiş, 16.416.723 kişi mağdur olmuş ve ortaya çıkan zararların bedeli 45 milyar doları geçmiştir (Ersoy 2014; Sato ve ark. 2014). Dünya da ki bu durum göz önüne alındığında, tüm sağlık disiplinleri için afetlere hazır olmanın kritik bir olgu olduğu görülebilmektedir. Uluslararası hemşirelik alanında, hemşirelerin, afetlerin zorlukları ile baş edebilmede temel bilgi ve beceriye sahip olmaları konusunda büyüyen bir ortak görüş bulunmaktadır (Alim ve ark. 2014; ICN 2006; ICN 2009). Hemşirelerin afet hemşireliği ve afet yönetimi üzerine aldığı eğitimler, toplantılar ve konferanslar hemşirelerin afetler konusunda yetkinliğini arttırmada ve afetlerdeki yetersizlik ve belirsizliği önlemede önemli stratejiler olarak görülmektedir (O’boyle, Robertson ve Turner 2006; Polivka 2008). Hemşireler afet olaylarına yanıt verebilmek için, kendi kapasitelerini değerlendirmeli ve geliştirmelidir. Hemşirelik eğitimi de hemşireleri bu kritik role hazırlamalıdır.

Dünyada en geniş sayıya sahip sağlık profesyonelleri oldukları gibi, hemşireler aynı zamanda en faz-

la sayıda öğrenciye sahip meslek grubudur, bu da gelecekte afet durumlarında etkin rol alabilecek en büyük kaynağa işaret etmektedir. Afet yönetiminde güçlü bir sağlık elemanı olan hemşirenin afet yönetiminde bireylere ve toplum adına yapacağı katkıları anlatmasına, görünür olmasına, afet yönetimindeki rollerini destekleyen, afet hemşirelerinin afet öncesi, sırası ve sonrasında ki uygulamaları hakkında nitelikli bilgiye ulaştıran ve uygulanan girişimlerin etkinliğini ortaya koyan araştırma bulgularına olan gereksinimi literatürde belirginleşen önemli bir taleptir (DSÖ 2006; ICN 2006; INCMCE 2003). Bu beklentilere ve talebe rağmen, hemşireliğin bu alana katkısı sınırlı kalmıştır. Bu alandaki hemşirelik bilgisi çoğunlukla bireysel görüşlere ve literatüre bağlıdır, bunlar ilgi uyandırıcı ve değerli görülmele birlikte afet hemşireliği uygulamalarının görünür olması için kanıt dayalı nitelikli deneysel çalışmalara duyulan gereksinim sıklıkla vurgulanmaktadır (Alim, Kawabata ve Nakazawa 2014; Davies ve Higginson 2005; Deeny ve McFetridge 2005). Afet hemşireliği eğitimi ile ilgili Asya’da 11 ülkede yapılan bir çalışmada çalışmaya katılan 44 üniversitede lisans eğitiminde afet hemşireliği dersi bulunduğu belirlenmiştir (Ohara ve ark. 2009). Üç üniversite ise afet hemşireliği dersini müfredata koyma çalışmaları yapmaktadır. Bu derslerin tamamında öğrenim teorik ve pratik olarak yürütülmektedir. Afet hemşireliği dersi bu ülkelerin yarısında seçmeli yarısında ise zorunlu olarak verilmektedir. Bu üniversitelerin bir kısmında dersin adı ‘Afet Hemşireliği’ olarak geçmekte iken, bir kısmında ise ‘acil hemşireliği’, ‘yetişkin hemşireliği’ ya da ‘halk sağlığı hemşireliği’ derslerinin içerisinde derslerin bir parçası olarak geçmektedir. Eğiticilerin ise büyük bir kısmı halk sağlığı hemşireliği eğiticileri olup, diğerleri ise acil hemşireliği ve temel hemşirelik eğiticilerinden oluşmaktadır. Dersler bir ya da dört kredilik olarak verilmektedir. Dersin saatleri ise 4-54 saat arasında değişiklik göstermektedir. Afet hemşireliğinin yalnızca afetlerden sonra acil bakım ve ilkyardım hizmeti vermekle yükümlü olmadığı ve afet yönetiminin her aşamasında yer alması gerekliliği afet hemşireliğini tek başına bir uzmanlık alanı haline getir-

miştir (ICN 2006; WHO 2006). Bir uzmanlık alanı olarak afet hemşireliğini farklı ülke örneklerinde görebilmek mümkündür. Japonya’da 830 bin hemşire, 4.500 halk sağlığı hemşiresi tam zamanlı olarak çalışmaktadır (JNA 2011). Halk sağlığı hemşireliğinden ya da hemşirelik okulundan mezun olan hemşirelerin Japon Hemşireler Birliği’ne (JNA) gönüllü olarak katılarak afet hemşireliği eğitimi alması ile afet hemşiresi unvanı alınmaktadır. JNA’da kayıtlı olarak görev yapan afet hemşiresi sayısı 4.800 iken, bu sayının 2011 yılında yaşanan Japonya depreminden sonra 6.800’e çıktığı belirtilmektedir. Gelişmiş ülke örneklerinden bir diğeri olan Amerika’da yaklaşık bir milyon hemşire halk sağlığı hemşiresi olarak çalışmaktadır. Bu rakam 2.2 milyon çalışan hemşirenin %40’ını oluşturmaktadır. Halk sağlığı hemşireleri afet hemşireliği alanında lider olarak görülmektedir (Kuntz, Frable, Qureshi ve Strong 2008). Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan çalışmalar afete yanıt odaklanan müfredat ve içerik konusunda ciddi bir eksiklik olduğunu, afet durumlarına hazırlık alanlarında yeterli eğitim almış uzmanların bulunmasının zor olduğu üzerinde durmaktadır (Magnaye, Lindsay, Ann, Gilbert ve Heather 2011; Olchin ve Krutz 2012; Sanders, Frisch ve Wing 2005). Afete hazırlık ve afet yönetimi alanlarında hemşireleri daha iyi hazırlayabilmek için, Amerika’da birçok hemşirelik okulu, afetlere ilişkin eğitim, sertifika ve master programları geliştirmiştir. Rochester Üniversitesi Hemşirelik Okulu afete hazırlık konusunda iki yıllık master programını açan ilk hemşirelik okuludur. Yurt dışında birçok okulda da afet hemşireliği noktasında; online sertifika programları, sınıf içi sertifika programları, kısa süreli eğitim programları ve yaz okulu uygulamaları bulunmaktadır. Bu programlar, eğitimin süresi, yoğunluğu, verilen dereceler açısından farklılıklar göstermekte ve afet yönetiminin farklı alanlarında hemşireleri eğitmektedir (Jose ve Dufrene 2014; Veenema 2007). Amerika dışında İrlanda ve Finlandiya’da da hemşire öğrenciler için afet yönetimi eğitim programları bulunmaktadır. Bu ülkelerdeki üniversitelerde online öğrenme platformları kullanılarak, mezuniyet sonrası sertifika ve diploma programları düzenlemekte ve

farklı ülkelerden gelen öğrenciler de dahil olmak üzere afet yönetiminde yüksek lisans eğitimi verilmektedir. Ayrıca düzenlenen yaz okulu programlarında afet simülasyonu ve hayatta kalma/survival eğitimleri de düzenlenmektedir (Veenema 2007). Bu örneklerden gelişmiş ülkelerde afet hemşiresinin afet yönetim sisteminin önemli bir parçası olduğu, elde edilmiş başarılı uygulamaların varlığı, hem yasal hem de kurumsal alanda kazanılmış hakları, sürekli geliştirilen rol ve fonksiyonlarının olduğu görülmektedir.

Türkiye’de Afet Hemşireliği

Geçmişte Türkiye’de birçok yıkıcı depremler olduğu gibi, gelecekte de sık sık oluşacak depremlerle büyük can ve mal kaybına uğrayacağımız bir gerçektir. Türkiye’nin %92’sinin deprem bölgeleri içerisinde olduğu, nüfusumuzun %95’inin deprem tehlikesi altında yaşadığı ve ayrıca büyük sanayi merkezlerinin %98’i ve barajlarımızın %93’ünün deprem bölgesinde bulunduğu bilinmektedir. Son 58 yıl içerisinde depremlerden, 58.202 kişi hayatını kaybetmiş, 122.096 kişi yaralanmış ve yaklaşık olarak 411.465 bina yıkılmış veya ağır hasar görmüştür. Sonuç olarak denilebilir ki, depremlerden her yıl ortalama 1.003 vatandaşımız ölmekte ve 7.094 bina yıkılmaktadır (AFAD 2014; Ersoy 2013). Türkiye’de, depremlerin 2011 yılında yol açtığı ekonomik zarar 1,744 milyar dolarıdır. AFAD Ulusal Afet arşivine göre Türkiye’de 10 doğa afeti meydana gelmiştir. Bu afetlerden 9 kişi hayatını kaybederken 12 kişi yaralanmıştır. Türkiye depremlerindeki ölümcüllük açısından en önemli ülkelerden biridir (Ersoy 2013). Depremlerin Türkiye açısından oldukça önemli olduğu ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması gerektiği, bu konuda gelişmiş ülkelerde olduğu üzere Türkiye’de afet hemşireliği kavramının geliştirilmesi ve sağlık personelleri arasında önemli bir sayı ve güce sahip olan hemşirelerinin afetlerde etkin rol almaları gerektiği ortadadır.

Afet yönetimi açısından bakıldığında özellikle 1999 depremi afet yönetimi konusunda “uyanış dönemi” olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de afet yönetim sisteminde, mevcut yasal düzenlemelerde de oldu-

ğu gibi tüm dünyada kabul görmüş afet sürecinin zarar azaltma ve hazırlıklı olma safhaları için, çok fazla zaafı olduğu, yaşanan pek çok afette görülmüştür (Em-dat 2014). 28 Kasım 2011 Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ‘Van Depremleri Faaliyet Raporu’nda (AFAD 2011) belirtildiğine göre; 23 Ekim ve 9 Kasım depremlerinde bölgenin yapı stoğu nedeniyle yıkıcı hasar yaratmış ve çok sayıda can kaybına yol açmıştır. Bölgeye toplam 2.976 sağlık personeli gönderilmiştir. Hizmet verebilen 4 hastanenin yanında, 6 sahra hastanesi kurulmuştur. 12 mobil sağlık aracı, 20 ambulans, 18 UMKE aracı ile birlikte yaklaşık 12 bin kişiye gezici sağlık hizmeti verilmiştir. Verilen sağlık hizmetleri sırasında hemşire ve diğer sağlık personelinin yaşadığı deneyimler sivil toplum kuruluşları tarafından paylaşılmıştır. Türk Hemşireler Derneği Van depremi ve hemşireler konulu yapmış olduğu açıklamada hemşirelerin yaşadıkları sorunları açıklamıştır (THD 2011). Buna göre hemşireler; barınma, çalışma düzeni, ekonomik sorunlar, sosyal ve ruhsal destek anlamında olumsuzluklarla karşılaşmışlardır. Yaşanan tecrübeler, hemşirenin planlı ve etkin olarak yer aldığı bir afet yönetim sisteminin olmadığını göstermiştir. Türkiye’de mevcut afet yönetimi anlayışının değişmesi ve içerisinde hemşirenin de yer aldığı afet yönetiminin tamamına odaklanan bir modelin Türkiye’de afet yönetiminin organizasyonel boyutu bağlamında yeniden tasarlanması gerekliliği açıktır.

Türkiye’de hemşirelerin afetlerdeki rollerine ilişkin olarak yasal düzenlemeler incelendiğinde, yetersizlikler olduğu görülmektedir. İki bin on yılında çıkan Hemşirelik Uygulama Yönetmeliğinde, ‘hemşireler olağanüstü durumlarda afet planı doğrultusunda ilgili birimlerle işbirliği içinde acil planlamaları yapar, protokol geliştirir ve gerekli durumlarda uygulamaya koymak için ekip hazırlar’, şeklinde sınırlı bir görev yüklenmektedir. Benzer şekilde aile hekimliği uygulama yönetmenliğinde de ‘aile sağlığı elemanları, olağanüstü durumlarda afet planları doğrultusunda, ilgili birimlerle işbirliği içinde acil planlamaları yapar, protokol geliştirir ve gerekli durumlarda uygulamaya koy-

mak için ekip hazırlar’ şeklinde geçen ifade ile afetlerde hemşirelere sınırlı ve yetersiz sorumluluk verilmiştir. Yine, olağanüstü hal kanunu ve sivil savunma kanununda hemşireye düşen görevler, rol ve sorumluluklar net olarak yer almamaktadır. Hemşire afet yönetiminde etkin olabilmek için kendi becerilerini değerlendirmeli ve artırmalıdır. Bu nedenle hemşirelik eğitimi mezunlarını bu önemli rolü yerine getirebilecek şekilde hazırlamalıdır. Bu bağlamda, afet hemşireliği ve afet yönetimi konu kapsamlarını ayrıntılı bir şekilde içeren eğitim programlarına duyulan ihtiyaç Türkiye’de fazladır. Literatürde hemşirelerin afet yönetimine hazırlığına katkı sağlayan faktörler, bu alandaki aynı zamanda önemli araştırma önceliği olarak tanımlanan uygulama, eğitim ve afet deneyimi (Cusack ve ark. 2010; DSÖ 2006; Stanley ve ark. 2008; Yamamoto 2006) olarak belirtilmektedir. Eğitim alanında, hemşire öğrencilere afet hemşireliği ve yönetimi eğitimi vermenin, afete maruz kalan bireyler ve toplumlar için ölüm oranlarının azalması, gelişmiş sağlık hizmetleri ve afetle ilgili maliyetlerin azalması gibi olumlu sonuçlar doğuracağına vurgu yapılmaktadır (Fountain ve ark. 2014; Sanders ve ark. 2005; Zarea ve ark. 2014). Bu anlamda afet hemşireliği ve yönetimi alanındaki eğitimlerin ve bu eğitimlerin etkinliğinin ortaya çıkarılması bu alandaki önemli bir araştırma önceliği olarak belirtilmektedir. Türkiye’de ise; bazı üniversitelerin hemşirelik bölümlerinde öğrencilere; ilk yardım ağırlıklı dersler verildiği görülmektedir. Ayrıca; Sağlık Bakanlığı ve bazı dernek, vakıf ve diğer kuruluşlar tarafından da afetlere yönelik eğitimler verilebilmektedir. Verilen eğitimler genel olarak; kısa süreli “temel” ve “ileri” kurtarma eğitimleri olarak ikiye ayrılmaktadır (Vatan ve Salur 2010). Bu eğitimlerin kapsamlı afet hemşireliği ve yönetimi eğitiminden ve uluslararası örneklerinden uzak olduğu söylenebilir. Türkiye’de afetlerle ilgili uzmanlaşma içerisinde hemşireliğin yer almadığı bilinmektedir. Afetlerde gönüllü olarak çalışan hemşirelerin yanında, Kızılay’da çalışan yaklaşık 404 hemşire bulunmaktadır. Bu hemşireler ise afet anında ilkyardım ve bakım hizmeti sunmaktadırlar. Müfredatta artan talebin yanında, müfredat gelişimini desteklemek için standart yeterlilikle-

rin ve eğitim materyallerinin eksikliği, yetersiz bütçe, sınırlı afet deneyimi ve destek sebepleriyle afet hemşireliği eğitimine öncelik verilemediği üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda afet hemşireliğini öğretmek için kendisini hazırlıksız hisseden öğretim personelleri arasında güven eksikliğinden bahsedilmektedir. Tüm bu faktörlerin, afet hemşireliğinin hemşirelik müfredatına dâhil edilmesine engel oluşturabileceği belirtilmektedir (Kuntz ve ark. 2008). Ancak bu engellerin kaldırılarak her hemşirelik bölümünün afet hemşireliği eğitimini programlarına entegre etmeleri üzerinde görüş birliği bulunmaktadır (Fountain ve ark. 2014; ICN 2009; Jose ve Dufrene 2014). Bu kapsamda araştırmacı tarafından ilgili literatürden yararlanarak bir taslak müfredat programı hazırlanmıştır. Global bir perspektife ulaşabilmek için eğitimin dizayn edilmesinde iki belgeden yararlanılmıştır. Birincisi Uluslararası Hemşireler Birliği (ICN) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından geliştirilen afet hemşiresinin yetkinlikleri (ICN Framework of Disaster Nursing Competencies 2009), ikincisi ise profesyonel hemşirelerin ve ebelerin temel eğitimlerinde olması gereken evrensel standartlar (Global Standards for the Initial Education of Professional Nurses and Midwives 2009) belgeleridir. Eğitim teorik ve pratik olarak planlanmıştır. Eğitimin teorik olan kısmı Jennings'in Afet Hemşireliği Yönetim Modeli baz alınarak hazırlanmıştır (Jennings 2005). Dersin adı, 'afet hemşireliği ve yönetimi' olarak belirlenmiştir. Araştırmacı halk sağlığı hemşireliği eğitimcisi. Eğitim 14 haftalık ders programı içerisine entegre edilmiştir. Eğitimde hedef ve davranış belirlenirken mezun olduktan sonra hemşire öğrencilerin afet yönetiminde rahatlıkla görev alabilmeleri ve afet hemşireliği yapabilmeleri hedef olarak belirlenmiştir. Programın her bir ana başlığının altında, konunun amaçları, öğrenim hedefleri, kullanılan eğitim yöntemleri, konunun işleneceği süre, konunun nasıl işleneceği ve içeriği oluşturulmuştur. Eğitimsel olarak bu dersin amacı öğrencilere yeni bilgi ve becerilerin kazandırılması olarak düşünülmüştür. Bu amaçla hazırlanan derste ünite sırası ve niteliği uluslararası afet hemşireliği dersleri incelenerek hazırlanmıştır (Fountain ve ark. 2014; JNA 2011; Jose ve Dufrene

2014; Ohara 2009; Venema 2003). Böylece eğitimin beklenen ve istenen davranışları kazandırması ve bilgi birikimi oluşturulmasına çalışılmıştır. Eğitim planı içerisinde afet yönetimi ve afet hemşireliği, evre 1 zarar azaltma, eğitim ve toplumsal farkındalık, KBRN ve hemşirenin rolleri, evre 2 afet anı, afetlerin sağlık ve sağlık hizmetleri üzerine etkisi, afet yönetiminde bilgi sistemleri ve medyanın rolü, evre 3 ve 4 afete yanıt ve iyileşme, afetlerde riskli gruplar ve hemşirelik bakımı temel konu başlıkları ele alınmış ve eğitim içeriği oluşturulmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireylere ve topluma afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında etkin bakım verebilmek için, hemşirelerin afet öncesi, sırası ve sonrasına ilişkin girişimlerini bir bütün içinde uygulaması gerekmektedir. Hemşirelik girişimlerinin en önemli hedeflerinin ise bireyler açısından afet sürecinde olumlu sağlık davranışlarını geliştirmek, halk sağlığı açısından ise afetlerde daha az can kaybı, yaralanma ve sağlık sistemine daha az etki ile olumlu katkılar sağlamaktır. Hemşirelerden afet hemşireliği ve afet yönetimi konularında beklenen gelişmenin sağlanabilmesi için hemşirelik bölümlerinde afete hazırlık konusunda bir dersin tüm profesyonel hemşireler için zorunlu olması gerektiğinin farkına varılmalıdır. Afetlerde toplum sağlığının geliştirilmesi ve korunmasında en önemli kavramlardan biri olan afet hemşiresine, eğitim ve sahada görev alma açısından gereken önem verilmelidir. Bu bağlamda, afet yönetimi ve afet hemşireliğinin hemşirelik müfredatlarına entegre edilmesi, hemşirelerin afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında etkin bir hizmet sunması için, afet durumlarında, afet triajı, sağlığın geliştirilmesi ve korunması, savunuculuk, vaka yönetimi, toplumla işbirliği, ev ziyareti, ilk yanıt verici, araştırmacı, eğitici ve danışmanlık rollerini kullanması ve bu yönde kendisini destekleyecek yasal düzenlemelerin olması bu çalışmanın en temel önerisidir.

Hemşire öğrencilere verilecek olan afet hemşireliği ve yönetimi eğitiminin hemşirelerde beceri düzeyinde etkisini değerlendiren kontrol gruplu deneysel tasarımı-

da araştırmalar yapılması ve bu araştırmaların kapsamının; hemşirelerin afet öncesi sırası ve sonrasındaki becerilerine istendik düzeyde etki edebilmesi için gerekli olan bilgi, beceri ve uygulama düzeyini belirleyen sonuçlara ulaştıracak şekilde planlanması önerilebilir. Bu kapsamda farklı modellerin kullanıldığı eğitimler ya da model kullanılmadan yürütölen eğitimler ile karşılaştırmalar yapılmalı, hemşirelerin afete hazırlıklarını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçekler kullanılarak değerlendirme yapılmalı ve hangi yöntemin daha etkin olduğu konusunda fikir birliği yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Aile Hekimliği Uygulama Yönetmelięi (2010). Aile sağlığı elemanının görev yetki ve sorumlulukları, <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-10376/aile-hekimligi-uygulama-yonetmeliği.html> (20.12.2013).
- Alim, S., Kawabata, M., Nakazawa, M. (2014). Evaluation of disaster preparedness training and disaster drill for nursing students. *Nurse Education Today*, 35(1): 25-31.
- Bayraktar, N. (2013). Afetlerde hemşirelik hizmetlerinin organizasyonu. Altıntaş, H. (Ed.). *Acil ve Afet Durumlarında Sağlık Yönetimi*. Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 195-218.
- Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) (2014). Türkiye deprem veri merkezi, <http://tdvm.afad.gov.tr/Web-Portal/welcome.jsf> (27.11.2014).
- Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) (2014). Van depremi faaliyet raporu, <http://tdvm.afad.gov.tr/> (27.11.2014).
- Broussard, B., Myers, R., Meaux, J. (2008). The impact of hurricanes Katrina and Rita on Louisiana school nurses. *The Journal of School Nursing*, 24(2): 78-80.
- Cusack, L., Arbon, P., Ransie, J. (2010). What is the role of nursing students and schools of nursing during disaster? A discussion paper. *Collegian*, 17(4): 193-197.
- Davies, K., Higginson, R. (2005). The human factors in a disaster. *Nursing Clinics of North America*, 40(3): 579-586.
- Deeny, P., McFetridge, B. (2005). The impact of disaster on culture, self and identity: Increased awareness by healthcare professionals is needed. *Nursing Clinics of North America*, 40(3): 431-440.
- Ersöy, ř. (2013). Afet Raporu "Dünya ve Türkiye", http://www.yildiz.edu.tr/images/images/2013%20AFET%20RAPORU_v2.pdf (28.11.2014).
- Fothergill, A., Palumbo, V. M., Rumbur, B., Reinier, K., McIntosh, B. (2005). The volunteer potential of inactive nurses for disaster preparedness. *Public Health Nursing*, 22(5): 414-421.
- Fountain, R. ve ark. (2014). Preparing for disasters: Education and management strategies explored. *Nurse Education in Practice*, 8(1): 1-8.
- Fung, O. W., Loke, A. Y., Lai, C. K. (2008). Disaster preparedness among Hongkong nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 62(6): 698-703.
- Hemşirelik Yönetmelięi (2010). Hemşirelerin görev, yetki ve sorumlulukları, <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2010/03/20100308-4.htm> (01.01.2014).
- International Council of Nurses (ICN) (2006). Position statement: Nurses and disaster preparedness, http://www.icn.ch/PS_A11_NursesDisaster-Prep.pdf (10.11.2013).
- International Nursing Coalition for Mass Casualty Education (INC-MCE) (2003). Educational competencies for registered nurses responding to mass casualty incidents, <http://www.nursing.vanderbilt.edu/incmce/competencies.html> (24.11.2013).
- Japanese Nursing Association (JNA) (2011). Nursing in Japan, <https://www.nurse.or.jp/jna/english/nursing/> (12.09.2013).
- Jose, M., Dufrene, C. (2014). Educational competencies and technologies for disaster preparedness in undergraduate nursing education: An integrative review. *Nurse Education Today*, 34(4): 543-551.
- Kahn, C. A., Schultz, C. H., Miller, K. T., Anderson, C. L. (2009). Does START triage work? An outcomes assessment after a disaster. *Annals of Emergency Medicine*, 54(3): 424-430.
- Kuntz, S., Frable, P., Qureshi, K., Strong, L. (2008). Disaster preparedness white paper for community/ public health nursing educators. *Health Affairs*, 25(4): 362-369.
- Magnaye, B., Lindsay, S., Ann, M., Gilbert, R., Heather, J. (2011). The role, preparedness and management of nurses during disasters. *International Scientific Research Journal*, 3(4): 270-294.
- O'Connor, R. E. ve ark. (2004). Linkages of acute care and emergency medical services to state and local public health programs: The role of interactive information systems for responding to events resulting in mass injury. *Prehospital Emergency Care*, 8(3): 237-253.
- O'Boyle, C., Robertson, C., Secor-Turner, M. (2006). Public health emergencies: Nurses' recommendations for effective actions. *AAOHN Journal*, 54(8): 347-353.
- Ohara, M. ve ark. (2009). The present situation of disaster nursing education at nursing colleges and universities in Asian region. Japan Society of Disaster Nursing, 1-13, <http://www.jsdn.gr.jp/.../The%20Present%20Situatio> (13.05.2013).

Afetlerde Toplum Sağlığının Korunmasında Önemli Bir Kavram: Afet Hemşireliği

- Olchin, L., Krutz, A. (2012). Nurses as first responders in a mass casualty. *Journal of Trauma Nursing: the Official Journal of the Society of Trauma Nurses*, 19(2): 122-129.
- Ökdem, Ş., Abbasoğlu, A., Doğan, N. (2000). Hemşirelik tarihi, gelişimi ve eğitimi. *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yıllığı*, 1(1): 5-11.
- Polivka, B. J. ve ark. (2008). Public health nursing competencies for public health surge events. *Public Health Nursing*, 25(2): 159-165.
- Reilly, M. J., Markenson, D., DiMaggio, C. (2007). Comfort level of emergency medical service providers in responding to weapons of mass destruction events: Impact of training and equipment. *Prehosp Disaster Med*, 22(4): 297-303.
- Robinson, J. (2010). Nursing and health policy perspectives. *International Nursing Review*, 59(4): 438.
- Rogers, B., Lawhorn, E. (2007). Disaster preparedness: Occupational and environmental health professionals' response to Hurricanes Katrina and Rita. *AAOHN Journal*, 55(5): 197-207.
- Sanders, J., A., Frisch, N., Wing, S. (2005). Nursing students' perceptions about disaster nursing. *Disaster Management Response*, 3(3): 80-85.
- Sato, M., Atogami, F., Nakamura, Y., Kusaka, Y., Yoshizawa, T. (2014). Remote community-based public health nursing during a disaster: An ethnographic case study in Japan. *Australasian Emergency Nursing Journal*, 17(3): 106-111.
- Savage, C., Kub, J. (2009). Public health and nursing: A natural partnership. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 6(11): 2843-2848.
- Scannell, E. A. (2005). Lessons learned and advice from Vietnam War nurses: A qualitative study. *Journal of Advanced Nursing*, 49(6): 600-607.
- Stanley, S. A. ve ark. (2008). The explore surge trail guide and hiking workshop: Discipline-specific education for public health nurses. *Public Health Nursing*, 25(2): 166-175.
- The International Disaster Database (EM-DAT) (2014). Turkey country profile disaster list, <http://www.emdat.be/search-details-disaster-list> (15.11.2014).
- Türk Hemşireler Derneği (THD) (2011). Van depremi ve hemşireler, <http://www.turkhemsirelerderneği.org.tr/anasayfa-icerik/van-depremi-ve-hemsireler.aspx> (15.11.2014).
- Ulusoy, F. (1998). Türkiye'de hemşirelik eğitiminin tarihsel süreci. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 2(1): 1-8.
- Vatan, F., Salur, D. (2010). Yönetici hemşirelerin hastanelerdeki deprem afet planları konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3(1): 32-44.
- Veenema, T. (2007). *Disaster Nursing and Emergency Preparedness for Chemical, Biological, and Radiological Terrorism and Other Hazards*. 1. basım, Springer Publishing Company, New York.
- Vogt, V., Kulbok, P. A. (2008). Care of client in disaster settings community health nursing. *Advocacy for Population Health*, 5(2): 759-800.
- World Health Organization (WHO) (2006). The contribution of nursing and midwifery in emergencies, http://www.who.int/.../nursing_consultation_report (28.10.2013).
- World Health Organization (WHO) and International Council of Nurses (ICN) (2009). ICN framework of disaster nursing competencies, Geneva.
- World Health Organization (WHO) (2009). Global standards for the initial education of professional nurses and midwives, Geneva.
- Yamamoto, A. (2006). Mid-term report on the project "Disaster nursing in a ubiquitous society" in the academic years 2003 and 2004. *Japan Journal of Nursing Science*, 3(1): 65-69.
- Zarea, K., Beiranvand, S., Sheini-Jaberi, P., Nikbakht-Nasrabadi, A. (2014). Disaster nursing in Iran: Challenges and opportunities. *Australasian Emergency Nursing Journal*, 17(4): 190-196.